

Retorika és kommunikációkutatás

A régi tudomány új nézőpontjai

1. Prológus. WAYNE C. BOOTH örökíti meg – *The Rhetoric of Rhetoric* című művének előszavában – azt az 1960-ban megtörtént esetet, amikor az oxfordi egyetemen, egy előadást követő fogadáson beszédbe elegyedett egy kollégával. Megkérdezte tőle, melyik tudományterületen dolgozik. „18. századi irodalommal foglalkozom” – válaszolta az új ismerős –, „és ön?” Booth erre rávágta: „Én leginkább retorikával, miközben persze a nyelvészekhez tartozom. Éppen most igyekszem befejezni a *Rhetoric of Fiction* című könyvemet.” Az irodalmárprofesszor megvetően végigmérte, miközben rosszállóan felkiáltott, „Retorika!”, majd hátat fordított, és köszönés nélkül távozott (BOOTH 2004: VIII).

Több mint fél évszázad telt el a fenti találkozás óta. A világ nyugatibb felén a haragos oxfordi irodalmárnak ma nagyon sokszor volna megrökönyödnivalója, hiszen számos konferencia, megjelenő kötet bizonyítja, hogy egyre többen látnak fontos tudományos kihívásokat és értékes válaszokat a retorika művelésében, vizsgálatában. A szociálpszichológiát a retorika felől újra-felfedező MICHAEL BILLIG már 1987-ben, *Arguing and Thinking* című könyvében arról ír, hogy bár a retorikának minduntalan meg kell küzdenie tudományos hitelességéért, tagadhatatlanul „ébredezik, és kezd visszatérni az elméleti gondolkodás érdeklődési körébe mint a kommunikáció legrégebbi tudománya” (BILLIG 1987: 34). Közép-Európában azonban még mindig meglepő, de tudományos értelemben legalábbis marginális, ha valaki retorikával foglalkozik. Mert kevés terminus van, amely a közéletben ennyit szerepelne, de még kevesebb, amelynek szinte csak negatív konnotációját ismerné a szélesebb laikus és a szűkebb tudományos közönség. A retorika, negyed évszázaddal a szabad közélet hazai újjászületése után is vegyes fogadtatásban részesül itthon, de Horvátországban, Lengyelországban, Szlovákiában, a Cseh Köztársaságban vagy Szlovéniában hasonlóképpen. Legalábbis erről számolnak be azok a retorikával foglalkozó tudósok, tanárok, akik nemzetközi konferenciákon egymásra ismernek a közös gyökerekre visszavezethető problémákban, megközelítésekben. Egyéb érvekkel is készen állnak a korszerű tudomány képviselői, ha a retorika „tudománytalanságáról” szólnak. Ezek közé tartozik a spekulatív jelleg, szemben a korszerű kutatás által előírt és elvárt statisztikai pontossággal, vagy a régies terminológia, amely a modern zsargonnal történő átszabás nélkül túlzottan magától értetődőnek tűnik.

A retorikai elmélet és gyakorlat megtévesztő együttértelmezése, az *utens docens* szétválasztásának hiánya, a hatalom nyelvével és a manipulációval való félrevezető azonosítása a diszciplínát ma éppen úgy gyanússá teszi, mint a felvilágosodás idején. A demokráciák rosszállása a „meggyőző” tudománnyal szemben bizonyos fokig ma is kétes státuszban tartja a retorikát. Egyesek tehát időszerűtlennek, mások komolytalannak, megint mások veszélyesnek tartják. Tudományterületi besorolása is némileg bizonytalan. Bölcsészettudományként a nyelvtudományhoz

és filozófiához (logikához), társadalomtudományként a szociológiához és a politikatudományhoz kapcsolódik szorosabban. Szinte ugyanolyan hangosan temetik, mint amilyen erővel újjáéledéséről beszélnek. Néhány műhely, iskola, intézmény (egyebek között Stanfordban, Pennsylvaniában, Tübingenben, Koppenhágában, Amsterdamban vagy Zágrábban) azonban kitartó folyamatossággal foglalkozik retorikai kérdésekkel, elméleti-történeti aspektusokkal. Magyarországon az 1990-es évek végén jelent meg, és azóta élénkült meg a tudományos retorikai érdeklődés.

2. A vég és a kezdet. Egy két évezredes diszciplína még saját válságát is önálló tudományággá formálja. Ezt igazolja a retorikai krízispontokat feltáró francia GERARD GENETTE (*La rhétorique restreinte*, 1970) és az amerikai S. MICHAEL HALLORAN (*On the End of Rhetoric. Classical and Modern*, 1975). Tanulmányait a retorika leszűküléséről, illetve haláláról szinte ugyanakkor, néhány év eltéréssel írják. Mégsem ugyanabból a szempontból. GENETTE, a jellegzetesen európai paradigmában mozogva, a fakultás alakzattanná, stílustanná csökkenését mutatja be, rávilágítva arra, milyen gazdagságot veszített el – egyre szegényedve – a retorika. HALLORAN a retorika elmúlását egy életideál eltűnésével magyarázza: a kultúra egészét megtestesítő, sokoldalú beszélő iránti igény elvesztésével. GENETTE-é strukturális, HALLORAN-é kulturális érv, de mindketten egy alkotó tudomány komoly veszteségeit örökítik meg. Csakúgy, ahogyan a harcos anti-modernista kultúrakritikus, RICHARD WEAVER, aki a retorika prófétai szerepét, igazságközpontúságát, felelősségét, etikáját hiányolta és követelte vissza, egy, a feltétlen és felelőtlen objektivitást ünneplő, „morálisan impotens” kor számára. A *recte loqui* és *utiliter loqui* elvek által meghatározott közbeszédben a diszciplína nehéz helyzetben van WEAVER szerint, aki úgy véli, hogy a retorika feladata, hogy „visszakövetelje a metafizikai bizonyosság világát” (1970: 198).

Valamennyiüket több évtizeddel megelőzi a magyar RAVASZ LÁSZLÓ, a tudós református püspök, aki 1937-ben megjelent, Szónoklás és ígéhirdetés címmel tartott előadásában így fogalmazott: „A szónoklattan valaha a legfontosabb és legdivatosabb tudomány volt; ma már valóságos múmia. [...] Közben elmúlt a retorikai életforma. [...] a XIX. század naturalizmusa, a századvég közvetlensége, fokozott valóságérzése és kissé cinikus ízlése egyszerre elviselhetetlennek érezte a beszélő és ágáló ember életformáját és menekülni kívánt mindentől, ami ilyesmire emlékezteti. Nem hiába, hogy a rhetor helyére az újságíró került: a betű hidegebb, bizalmasabb, hétköznapiabb lett, mint az élő szó, amelyben hamar megrezdül a pátoz. A retorika mint tudomány meghalt” (RAVASZ 1937: 1). Bármennyire végesnek látszik is a retorika sorsa a 20. században, kétségtelen újjáéledését bizonyítja már az is, hogy építései megszületnek. De erről a reneszánszról, új köntösben való megjelenéséről már RAVASZ is ír, ahogyan később KENNETH BURKE vagy a pszichológus KENNETH GERGEN (1994).

Velős áttekintést és megvilágító háttérrel ad ehhez a kettősséghez, a megszűnés és újjáéledés együttállásához, folyamatához BENDER és WELLBERY igen sokat idézett (magyarra is lefordított) tanulmánya. A szerzőpáros a retorika történetében jelöl ki a diszciplína eltűnését előidéző fordulatokat. Szerintük a felvilágosodást és a romantikát tekinthetjük a klasszikus retorika jelentőségvesztését okozó

eszmekörként, életstílusként. Előbbi a retorikát a biztos tudás megszerzésének megzavarójaként üresnek és zavarosnak tartotta. Létrehozta a diskurzusnak azt a módját, amelyben a semlegesség és a transzparencia vált a legfőbb érdemmé. A nyilvános megnyilvánulásnak mentessé kellett válnia az egyéni érdektől, és fel kellett vennie az ész által vezérelt kritikai képességet, a tökéletes (elvont, univerzális érvényű) érv megtalálásának készségét. Az írni-olvasni tudás elterjedésével megszűnt a retorika valódi terepe: a közvetlen, közösségi szituáció általánossága, a jelenlétben alapuló hatásgyakorlás. A hír műfaja az objektivitást, a közlés módja a tárgyilagosságot képviselte, a gondolkodás pedig e kettő alapján az ész aretorikusságával valósult meg. Amennyire szubjektív volt a retorika az ész valós működése felől, annyira vált üressé és kliséssé a romantikus zseni alkotóerejének perspektívájából. A romantika a mű identitását a szubjektivitásban látja, nem pedig szituációs-műfaji alkalmazkodásban. Míg a szónok esetében a hatás, a beszéd interszubjektivitása és az ebben teremtődő erő meghatározó, addig a romantikus műben a szerzőség mellett az alkotó eredetisége, egyedülvalósága válik fontossá. A romantika magával hozta a nemzeti nyelveken is alapuló nemzeti identitástudatot, amelynek keretében a retorika mint a latinban gyökerező globális kód, mint a nemzetközi intellektuális közösség megalapozója kevésbé tűnt értékesnek. BENDER és WELLBERY ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, hogy a megszűnést kiváltó okok eltűnésével a retorika visszatérhet, visszatért a társadalmi-tudományos térbe. Amint rámutatnak, a 20. századra bekövetkeznek azok a változások, amelyek ezt eredményezik. Ezek közé a változások köré sorolják a semlegességbe vetett hit elvesztését, a biztos tudás elvesztését, a bölcsélet szerepének átalakulását, a művészetekben (ahogyan a médiában) a megalapozó szubjektivitás, az alkotó jelentőségének csökkenését, a politika esztétizálódását, a nyomtatás helyébe lépő új (interaktív) információfeldolgozást.

A retorika hosszú története életképességét és rugalmasságát éppen úgy bizonyítja, mint diszciplináris körvonalazatlanságát, definíciójának problematikuságát és a használatával, hatásával kapcsolatos aggályokat. Erről tanúskodik már PLATÓN magyarázata a Gorgiaszban, amely kifejti, hogy a retorika nem tudomány, hiszen nincsen jól körvonalazható tárgya. Talán éppen ez az előnye ma, reagál a gondolatra BROOKE (1997), felvetve, hogy a technológiai változások során a figyelmünk fókusza és tárgya helyett egyre inkább annak folyamata lett. Bizonyos, hogy az elektronikus és digitális, ó- és újmédia áthatóvá válása másféle társas-interaktív viselkedésformákat hív elő egy olyan térben, ahol a szó (vagy kép) helyettesíti a közlőt. Ennek magyarázata sok, a digitális retorika, a médiaretorika iránt elkötelezett mai kutató számára jelent fontos kihívást (többek között LAURA J. GURAK, ANDREA A. LUNSFORD, COLIN GIFFORD BROOKE, IAN BOGOST, CHRISTIAN KOCK és JAMES ZAPPEN is publikál ezekben a témákban).

Mindazonáltal, ahogyan ANDREA A. LUNSFORD metaforikusan fogalmaz, „a retorika kertje igencsak dús és termőtalaja sokféle növény virágzását teszi lehetővé” (2010, a kötet hátsó borítójának ajánlója). Az a tágas gondolati-kritikai tér, amelyet ma retorikának nevezünk, a klasszikus hagyományt hűen vagy szabadabban követő, új munkák megszületését inspirálja az ezredforduló megelőzően és azt követően is. A 20. századi európai-amerikai retorikát meghatározó,

két divergens belga felfogás, a stilisztikai szemléletű liége-i μ csoport Rhétorique générale-ja (1970) és a nagy hatású, PERELMAN és OLBRECHTS-TYTECA által írt argumentációelméleti Új retorika, a La nouvelle rhétorique (1958), a klasszikus hagyományba illeszkedő tankönyv, a CORBETT–CONNORS-féle Classical Rhetoric for the Modern Student (1965) nyomában (új) átfogó „retorikák” jelennek meg. Ezek közé tartoznak többek között a klasszikus műveltségű, de friss szemléletű JEANNE FAHNESTOCK munkái (a MARIE SECORral jegyzett, 1982-es A Rhetoric of Argument és a 2011-ben kiadott Rhetorical Style); a retorikát a posztmodern kulturális jelenségek kontextusában újraértelmező Rhetoric of Popular Culture (2006), BARRY BRUMMETT írása; WAYNE C. BOOTH már fentebb említett, a retorikától a retorikusságot (rhetology) és a manipulatív, trükkös retorikát (rhetricketry) megkülönböztető The Rhetoric of Rhetoric (2004) című műve; JENNIFER RICHARDS 2008-as Rhetoric. The New Critical Idiom című, definíciós kísérletnek is tekinthető könyve vagy GERT UEDING történeti-kritikai áttekintést adó Moderne Rhetorik (2000) című kötete. A klasszikus retorika új alkalmazását mutatja be JEAN NIENKAMP Internal Rhetorics. Toward a History of Self Persuasion címmel megjelent értekezése is. A PLATÓN, BACON, WHATLEY, BURKE, PERELMAN, MEAD, VIGOTSKIJ alapján végigvitt gondolatmenet alapja a magát meggyőző retorikus én, valamint a nem tudatos, belső retorika, amely az emberi gondolkodás és elmélkedés alapvető művelete-funkciója. Természetesen az előbbi a felsorolás korántsem teljes – és szándékosan híján van a retorika és argumentáció tárgyában született szakmunkák taglalásának –, de bizonyítja, hogy az összefoglaló, komplex retorikai kiadványok sora mára sem szakadt meg.

Jelen tanulmány célja azonban az is, hogy rámutasson, hogyan termékenyíti meg a retorikai hagyomány, gondolkodás és rendszer a kommunikációelméletet és kommunikációkutatást. Azt a diszciplináris körvonalaiiban sokat vitatott tudományágot, amely jelen formájában meglehetősen fiatal, kialakulását az első világháború utánra teszik.

3. Retorika és kommunikációkutatás. A legfontosabb kérdés valójában az: két különböző stúdiumról van-e szó? Ésszerűnek tűnik ugyanis a retorikát antik kommunikációtudományként felfogni. Ugyanakkor a kommunikációkutatók igen ritkán utalnak a retorikai gyökerekre, és ha mégis, akkor pusztán történeti vonatkozásban teszik. ROBERT T. CRAIG 1999-es, Communication Theory as a Field (A kommunikációelmélet mint tudományterület) című írásában hét tudományt jelöl meg a kommunikációelmélet hagyományaként: a retorikait, a szemiotikait, a fenomenológiai, a kibernetikai, a szociálpszichológiai, a szociokulturálist és a kritikait. Ez a felfogás tehát – amely meglehetősen elfogadottá és elterjedtté vált – a retorikát mint a meggyőzés tudományát sorolja a hagyományok közé, olyan intellektuális örökség hordozójaként, amely a kommunikációs hatásgyakorlás vizsgálatát alapozhatja meg. A retorikának ez nyilvánvalóan a leszűkített meghatározása, amely a szociálpszichológiai módszerek igazolása nélkül érvényes sem lehet. Ilyen értelemben tehát a kommunikációtudomány „megemlékezik” ugyan a retorikáról, de bőséges tartalmának ismeretéről nagyvonalúan lemond.

3.1. Kivételek azonban vannak. Olyan tudósok, szociológusok vagy pszichológusok, akik visszatálnak a retorika relevanciájához egyes társas-társadalmi jelenségek leírásában. A retorikai megalapozottságú, illetve szemléletű kommunikációelméleti vizsgálatok közül kettő pedig éppen akkor jelenik meg, amikor a klasszikus retorikusok a diszciplína megszűnését vetik fel írásaikban. Az 1970-es években lép fel ERNEST G. BORMANN, aki pályájának kezdetétől a kommunikáció új szempontú leírására törekedett. Kutatásának fókuszában a csoportviselkedés állt: észrevette, hogy azok létéhez hozzátartozik a közös önmeghatározás és önmegértés; a szimbolikus konvergencia, ahogyan ő nevezte. Hosszú és gondos vizsgálatokkal feltárta, hogy a csoportközösség dramatizált kommunikációval jön létre, ez csoportfantáziákból, voltaképpen retorikai elemekből épül fel, olyanokból, mint a metafora, az enthüméma vagy a szójáték, kialakítva a csoport szimbolikus valóságát. Ez a retorikailag megformált valóság minősíti, írja le és formálja tovább a csoportidentitást, vagyis a csoporttagok retorikai viselkedése döntő hatással bír a csoport további fennmaradására és tevékenységére.

BORMANN a retorika, a szimbolikus interakcionizmus és a retorikai dramatizmus nyomdokain haladva, a kiscsoportok kvalitatív vizsgálatával körvonalazta szimbolikus konvergencia-elméletét, amely elemző módszernek és üzenetközpontú megközelítésnek egyaránt tekinthető. A szimbolikus konvergencia a fantáziatémák láncából alakul ki; olyan szavakból, kifejezésekből, utalásokból, amelyek a csoport számára közös tapasztalásokat idéznek fel, és formálnak közös tudássá. A fantáziatémákat betűk, hangok, de nonverbális, vizuális elemek is felidézhetik. A fantáziatémák láncai nagyobb strukturális egységgé, retorikai víziókká állnak össze. A retorikai víziók olyan, a szimbolikus valóságot megnevező és meghatározó, diszkurzív keretek, amelyek az egyes résztvevőkben a közösséghez való tartozás, a közös valóságban való részesülés tudatát-érzését keltik és erősítik. A retorikai víziók (amelyek fontos eszköze a metafora, formája a történet és módja a rítus) létrejöttékor és felidézésekor a csoport tagjainál megfigyelhető, hogy izgalomba jönnek, egymás szavába vágnak, elpirulnak, felemelik a hangjukat, veszítenek önfegyelmükből. BORMANN a retorikai vízióval a közösséget összekovácsoló és együtt tartó nyelvi-kommunikatív viselkedést nevezte meg, jó tudományos nézőpontot adva a retorikai-kulturális megközelítésű csoport- és szervezetkutatáshoz. A fantáziatémák és a retorikai víziók leírása BORMANN publikációiban mintegy két évtizedet ölel fel, 1972-től 1990-ig (CRAGAN–SHIELDS 1995).

3.2. Kevésbé ismert, de annál érdekesebb ugyanebben az időszakban RODERICK HART és DON BURKS kísérlete, az általuk megnevezett „retorikai érzékenység” leírására. Korrelációs kutatásuk és tanulmányuk a kommunikátori hatékonyság és a retorikai epiztemológia új aspektusait kínálja (WOODWARD 2010: 79). A retorikai megközelítést BORMANNhoz hasonlóan a társas kohézió és a kölcsönös megértés leírására használják. Úgy vélik, hogy a retorikai érzékenység nem egyszerű sikerétényező, hanem a társas-interaktív emberi létállapothoz való hozzáértés és hozzáállás. Feltételezésük szerint a retorikailag érzékeny ember a társas szituációban a szerepfelvételt nem drámai játéknak, hanem alapvető emberi kondíciónak tekinti. Számára a közlés nem stilizált nyelvi viselkedés (tehát nem csupán felszín, amely

függetleníthető a jelentéstől), készsége van a szituációs-társas hozzáigazodásra, tudatosan válogat az elérhető és a kommunikációban használható információk között, és nyitott a megértés többféle módjára (HART–BURKS 1972: 76). Ez a felfogás távol áll attól a leegyszerűsítő gondolattal, hogy a retorika a manipuláció eszköze. A közlés motivációi és a hatástényezők mérlegelése közti korrelációt vizsgálva sokkal inkább azt hangsúlyozza, hogy az interaktív viselkedés hatékonyságát növeli a retorikai érzék, előmozdítva a kölcsönös megértést. A retorikailag érzékeny hozzáállás, érvelésük szerint, mindig a kommunikációs szituáció egészét tekinti, jellemzője az invenció összetettsége, az interakciós tudatossága, a megértés és a hatás közti egyensúlyra törekvés.

Annak a tételnek az igazolására, mely szerint a „retorikai érzékenység három erő működéséből következik: abból, hogy a személy hogy látja énjét a kommunikáció során, hogyan látja a partnerét és miként igyekszik alkalmazkodni hozzá” (HART–CARLSON–EADIE 1980: 9), megszületett az ún. RHETSEN-skála az attitűdtípusok leírására. DONALD DARNELL és WAYNE BROCKRIEDE fogalmait használják fel, a méltóságteljes én, a retorikai érzékenység és a retorikai visszatükröző terminusait. Ezek elhelyezhetők egy skálán, amelynek két végpontjára a méltóságteljes ént, illetve a retorikai visszatükrözőket helyezik. A méltóságteljesese én a voltaképpeni nonkonformista beszélő, aki a kommunikációban saját személyes normáit, az önkifejezés feltétlenségét tartja meghatározónak, azoktól a másikkal való igazodás érdekében sem kíván eltérni. Kommunikációs viselkedése ezért statikus és kiszámítható, hiszen nem függ a helyzettől vagy a partnertől. A retorikai visszatükröző, a másik véglet ezzel szemben saját énkonstrukcióval vagy kontrolligénnyel tulajdonképpen nem is rendelkezik, már ami az interakciós helyzetet illeti. Kommunikációs viselkedését a partner igényei és a szituációs körülmények határozzák meg. A retorikailag érzékenyek középen helyezkednek el ezen a skálán, kifejezve, hogy a retorikusság nem feltétlenül parancsoló vagy demagóg. A RHETSEN-t mint többdimenziós mérőeszközt 1980-ra fejlesztették ki, és számos vizsgálatot végeztek vele. Ezekből kiderült, hogy az emberi kommunikációs viselkedés a legritkább esetben sorolható kizárólag egy típushoz, inkább több típus variációjaként írható le. A kutatók arra is figyeltek, hogy a retorikai érzékenység mint ideáltípus nem mindig a legjobb hozzáállás. Előfordulhatnak olyan helyzetek (munkakeresés, nehéz döntések meghozatala), amelyekben a skála két végére helyezett attitűdök hatékonyabbnak bizonyultak. A RHETSEN, természetesen, nem példa nélküli vállalkozás, hiszen a konfliktus kutatásában, illetve az üzenetszerkesztésre vonatkozó, üzenettervezési logikát érintő vizsgálatokban hasonlóképpen a társas-interakciós viselkedés és együttműködés módjaira voltak kíváncsiak. Mégis, a RHETSEN különlegessége, hogy egy, a korban szokásosnál jóval árnyaltabb retorikafelfogást alkalmaz és mutat ki, eredményesen hozzájárulva a kommunikációelmélet kutatási kapacitásának bővítéséhez.

4. Epilógus. Jelen írás a nemzetközi szinten is markáns jelenségekkel, folyamatokkal, az említett szerzőkkel és elméletekkel nem feltárni, hanem felvillantani kívánta azt, hogyan él és élénkít a retorikai tudás ma is a bölcsész- és társadalomtudományokban az egész világon. Hiba volna mindezzel a retorikával kapcsolatban

tapasztalható tudományos ellenszenv érzelmes kritikájára buzdítani, mint ahogy tévedés lenne azt is hinni, hogy a retorika tudományos helyzetének megerősítése nélkül létezhet művelt kommunikációtudomány ma vagy a jövőben. A magyar szakirodalom az utóbbi évtizedekben gazdagodott több megalapozó munkával, amelyek fontos támogatást nyújtanak a diszciplína kutatásához és oktatásához, illetve további témák feldolgozására hívják a fiatalokat. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy sok még a tennivaló. A tanulmány szerény hozzájárulás szándékozott lenni egy vitás diszciplína vitán felüli gazdagságáról és erejéről szóló eszmecseréhez.

Kulcsszók: retorikai leszűkülés, megújulás, komplex retorikák, kommunikációkutatás, retorikai érzékenység.

Hivatkozott irodalom

- BENDER, JOHN – WELLBERY, DAVID E. 1990. Rhetorality: On the Modernist Return of Rhetoric. In: BENDER, JOHN – WELLBERY, DAVID E. eds., *The Ends of Rhetoric. History, Theory, Practice*. Stanford University Press, Stanford.
- BILLIG, MICHAEL 1987. *Arguing and Thinking. A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- BOOTH, WAYNE C. 2004. *The Rhetoric of Rhetoric. The Quest for Effective Communication*. Blackwell Publishing, Malden.
- BORMANN, ERNEST G. 1972. Fantasy and Rhetorical Vision: The Rhetorical Criticism of Social Reality. *Quarterly Journal of Speech* 58: 396–407. <http://dx.doi.org/10.1080/00335637209383138>
- BROOKE, COLIN G. 1997. The Fate of Rhetoric in an Electronic Age. *Enculturation: A Journal of Rhetoric, Writing, and Culture* 1. http://enculturation.net/1_1/brooke.html (2015. 07. 05.)
- BRUMMETT, BARRY 2006. *Rhetoric in Popular Culture*. Sage, Thousand Oaks.
- BURKE, KENNETH D. 1950. *A Rhetoric of Motives*. Prentice Hall, New York.
- CRAGAN, JOHN F. – SHIELDS, DONALD C. 1995. *Symbolic Theories in Applied Communication Research: Bormann, Burke and Fisher*. Hampton Press, Cresskill.
- CRAIG, ROBERT T. 1999. Communication Theory as a Field. *Communication Theory* 9: 119–161. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2885.1999.tb00355.x>
- DARNELL, DONALD K. – BROCKRIEDE, WAYNE 1976. *Persons communicating*. Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- FAHNESTOCK, JEANNE 2011. *Rhetorical Style. The Uses of Language in Persuasion*. Oxford University Press, New York.
- FAHNESTOCK, JEANNE – SECOR, MARIE 1982. *A Rhetoric of Argument. Text and Reader*. Random House, New York.
- GENNETTE, GERARD 1970. L'arhétorique restreinte. *Communications* 16: 158–171. <http://dx.doi.org/10.3406/comm.1970.1234>
- GERGEN, KENNETH J. 1994. *Realities and Relationships: Soundings in Social Construction*. Harvard University Press, Cambridge (MA).
- HALLORAN, MICHAEL S. 1975. On the End of Rhetoric, Classical and Modern. *College English* 35: 621–631. <http://dx.doi.org/10.2307/374944>

- HART, RODERICK P. – BURKS, DON M. 1972. Rhetorical Sensitivity and Social Interaction. *Speech Monographs* 39: 75–91. <http://dx.doi.org/10.1080/03637757209375742>
- HART, RODERICK P. – CARLSON, ROBERT E. – EADIE, WILLIAM F. 1980. Attitudes Toward Communication and the Assessment of Rhetorical Sensitivity. *Communication Monographs* 47: 1–22. <http://dx.doi.org/10.1080/03637758009376016>
- LUNSFORD, ANDREA A. 2010. *Beyond Postprocess and Postmodernism*. Routledge, New York.
- NIENKAMP, JEAN 2001. *Internal Rhetorics. Toward a History and Theory of Self-Persuasion*. Southern Illinois University Press, Carbondale.
- PLATÓN 1998. *Gorgiasz. Platón összes művei*. Kútnál sorozat. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- RAVASZ LÁSZLÓ 1937. *Szónoklás és igehirdetés*. Stúdium Könyvkiadó, Budapest.
- RICHARDS, JENNIFER 2008. *Rhetoric. The New Critical Idiom*. Routledge, New York.
- UEDING, GERT 2000. *Moderne Rhetorik. Von der Aufklärung bis zur Gegenwart*. C. H. Beck, München.
- WEAVER, RICHARD M. 1970. Language Is Sermonic. In: JOHANNESSEN, RICHARD L. – STRICKLAND, RENNARD – EUBANKS, RALPH T. eds., *Richard M. Weaver on the Nature of Rhetoric*. Louisiana State University Press, Baton Rouge.
- WOODWARD, GARY C. 2010. *The Perfect Response: Studies of the Rhetorical Personality*. Lexington Books, Plymouth.

Rhetoric and communication research

The aim of this paper is to present the interdisciplinary situation of rhetoric, its antecedents and researchers, the achievements and challenges of the current international literature and that in Hungary. As a contribution to the talks presented at the round table on rhetoric, the present text gives an outlook on the interrelations between rhetoric and communication research, and on studies in communication research with a rhetorical foundation.

Keywords: diminishing rhetoric, renewal of rhetoric, complex rhetoric, communication research, rhetorical awareness.

ACZÉL PETRA
Budapesti Corvinus Egyetem